

Salt: una institució qüestionada

Text > VÍCTOR APARICIO BASAURI, psiquiatre (període 1973-1975)

En el període 1973-1975 es va produir la crisi més important de l'Hospital Psiquiàtric de Salt, que va suposar la crítica radical d'aquella institució d'asil i el primer pas per convertir-la en un espai terapèutic. Aquell període de canvi es va donar en el context dels dos últims anys de la dictadura.

Recordo que va ser a la primavera del 1973 quan vaig travessar per primera vegada les portes de l'Hospital Psiquiàtric de Salt. Era la meua primera feina com a metge. Tenia 23 anys, il·lusió per endinsar-me en el món de la psiquiatria i el desig d'aprendre i de ser útil en el camp de la sanitat pública. Portava com a suport els meus llibres de psiquiatria. A l'entrada de l'hospital hi havia l'anomenada Casa del Director, on també se situaven les consultes per atendre les urgències, i d'allí partia un passeig flanquejat per una arbrada que portava fins a l'edifici central, on hi havia l'administració, la residència de la comunitat religiosa i, a l'esquerra, la casa dels metges de guàrdia. Darrere, i a tots dos costats d'aquests primers edificis, hi havia els cinc pavellons d'hospitalització. A finals d'aquell any el nombre de persones internades va arribar a 860. En l'ambient es respirava ordre i neteja. La primera impressió era d'una tranquil·litat amb aire monacal.

Aquesta impressió inicial de tranquil·litat va durar poc. Després d'ocupar una plaça de metge de guàrdia, em van informar que s'havia organitzat un sistema pel qual cada setmana un dels metges de guàrdia estava a l'hospital i els altres tres tenien llibertat per descansar. Com que vaig ser l'últim a arribar i era per Setmana Santa, em van dir que aquella setmana la faria jo. De sobte, em vaig veure només amb els meus llibres i em vaig angoixar en

>> Dinar festiu als jardins del psiquiàtric.

Font: ARXIU DE L'INSTITUT D'ASSISTÈNCIA SANITÀRIA (LLUÍS SERRAT)

pensar com podria atendre les persones que arribessin a l'hospital, sense tenir una pràctica clínica prèvia ni la supervisió d'un especialista. Em van explicar de manera ràpida que l'únic psiquiatre de l'hospital era el director, que vivia a Barcelona i que només venia dos dies a l'Hospital Psiquiàtric, on feia una consulta privada.

La meua preocupació va augmentar quan em van dir que dos dies a la setmana es feien els electroxocs (una mitjana de vint-i-cinc cada dia), i aquella setmana els havia de fer jo. En una sessió breu i intensa, un company em va ensenyar com es manejava l'aparell d'electroxoc, el corrent que hi havia de passar i l'ajuda necessària dels cuidadors per subjectar les articulacions del pacient i així evitar fractures durant la crisi convulsiva. Aquella setmana

vaig fer els meus primers electroxocs i vaig poder veure la cara de por d'algunes persones quan es dirigien a la sala per rebre el seu electroxoc i sentien la respiració fatigosa posterior a la crisi convulsiva del pacient que els havia precedit. Una petita mampara separava un pacient de l'altre. Aquells dies vaig fer la meua primera pregunta: «Per què es prescriuen els electroxocs a aquestes persones?». I la resposta me la van donar ràpidament: «Perquè els necessiten». En general, es prescriu a aquelles persones que tenien conductes més disruptives.

No obstant això, hi havia altres pràctiques que assenyalaven el caràcter més repressiu d'aquella institució. Una tècnica que em va cridar l'atenció, encara que no era gaire freqüent, va ser l'ús de les injeccions d'essència

>> Dibuix d'un intern exposat a la mostra dels treballs de laborteràpia del centre l'any 1975.
(Font: VÍCTOR APARICIO)

de trementina (aiguarràs). Es posava una injecció a cada cuixa del pacient, que produïa un dolor intens i també un abscess i febre. En els pocs casos que vaig veure, la finalitat de la prescripció era immobilitzar un pacient agitat. Aquesta tècnica que es va començar a utilitzar als anys vint del segle passat, el 1973 no tenia sentit, i el seu ús s'acostava més aviat a pràctiques de càstig.

Anomenar Salt, en aquella època, Hospital Psiquiàtric semblava un eufemisme. Per a aquells 860 pacients internats, la plantilla de personal era escassa, poc qualificada i amb una orientació merament de custòdia. Aquella plantilla comptava amb cent nou cuidadors i cuidadores sense cap formació específica, vint religioses (cinc eren ajudantes tècniques sanitàries, ATS) que eren les responsables de les unitats hospitalàries i dels diferents serveis generals (cuina, farmàcia, safareig...), un ATS civil, quatre metges de guàrdia, un internista, el director mèdic i el personal administratiu. Al caràcter d'asil de la institució s'hi sumava una falta de recursos que fins i tot provocava que alguns medicaments no arribessin al final del mes. En aquell ambient tan depauperat les mesures de contenció eren predominants, de manera que, quan un pacient ingressava, el més freqüent era que, com a prevenció, se'l lligués al llit. Als pavellons tancats on hi havia

les persones cròniques es trobaven algunes cel·les. Al de dones, una jove feia temps que estava lligada amb una cadena a un llit, i això mateix passava al d'homes, amb un antic estudiant de medicina. Pel pati del pavelló tancat de dones una persona vagava amb la seva camisa de força de manera permanent. Era la resposta de la institució a les conductes disruptives de les persones internades. Absència total d'un ambient terapèutic i d'estratègies de recuperació.

El 1973, tres dels metges de guàrdia vam decidir romandre a l'hospital més enllà de la nostra guàrdia i començar a revisar els historials clínics de les persones internades. Vull exposar dos casos sorgits d'aquella feina i que resumeixen d'una manera paradigmàtica la perversió d'aquest tipus d'institucions. En tots dos casos es tractava de dones que feia molts anys que estaven hospitalitzades al pavelló tancat de dones i amb un diagnòstic d'esquizofrènia. La primera era una dona sobre la vida de la qual es coneixia poca cosa. Només se sabia que l'havien trobada a Santa Coloma de Farners, i constava que havia nascut en un poble de Castella - la Manxa. No se sabia res més d'ella i ningú l'anava a visitar. Un dia em va demanar per venir a la consulta, on em va referir el seu lloc d'origen, però cap altra dada, perquè la resta de la conversa va girar a l'entorn de les seves idees delirants. Atesa la situa-

ció, vaig prendre la decisió d'escriure a l'ajuntament d'aquell poble manxec. Al cap d'un temps em va contestar l'alcalde, dient que una dona del poble que havia estat internada feia diversos anys a Barcelona, a la Clínica de Santa Coloma de Gramenet, havia desaparegut després de fugir d'aquell hospital, però afegia que el nom no coincidia amb el de la meua pacient. Es va comprovar que a la fitxa original del dia de l'ingrés, feia molts anys, el nom sí que coincidia amb el que deia l'alcalde. Vam poder saber que la dona estava casada i que en el seu moment va ser ingressada a Barcelona per recomanació d'uns familiars, per buscar-li el millor tractament. Després de la seva desaparició, es van escriure avisos a la premsa, però ningú no va aportar informació. Transcorreguts deu anys, la família va instar un expedient judicial de defunció. Després, el seu home va començar una nova relació. Recordo amb emoció i alhora amb amargor el dia que ell va venir a veure-la; un home senzill i agradable, que vivia al seu poble amb la seva nova parella i un fill. En veure-la, li van caure les llàgrimes. Ella es va mantenir distant i amb un discurs delirant. Ell em va preguntar, preocupat, què havíem de fer, i li vaig respondre que havíem de seguir cuidant-la. Des d'aquell dia i de manera periòdica venien uns familiars de Barcelona, que la visitaven, li portaven roba i cobrien les seves necessitats.

El segon cas era el d'una altra dona diagnosticada d'esquizofrènia, amb molts anys d'internament, que rebia la visita dels fills. Quan vaig revisar el cas vaig veure que no tot encaixava amb el diagnòstic d'esquizofrènia. Després de diverses exploracions el diagnòstic va ser un altre: el d'una sífilis cerebral.

Aquests exemples mostren que Salt era només una institució d'asil que no abordava els problemes de salut i socials de les persones que hi estaven internades, sinó que tan sols complia una funció de reclusió.

En aquest context, a la fi del 1973, els metges de guàrdia vam plantejar al director mèdic, el Dr. Pigem Serra, la necessitat de prendre mesures per canviar aquella situació tan deficient, i li vam proposar que calia el compromís de la Diputació Provincial. Després de tres reunions, ell va prendre brusquement la decisió de no renovar els contractes anuals de cada metge de guàr-

dia i no tenir més reunions, ni exposar a la Diputació Provincial la situació. La seva resposta va ser la típica d'una situació política no democràtica, la del «orden y mando». Sens dubte, no era conscient que al país cada vegada es donaven amb més freqüència situacions de conflictes socials i polítics. Des del 1971, arran dels conflictes psiquiàtrics a l'Hospital Psiquiàtric Provincial d'Oviedo i a les Clínicas Psiquiàtriques del Francisco Franco de Madrid, s'havia creat una coordinadora psiquiàtrica clandestina, que agrupava grups de psiquiatres i metges residents joves de diferents hospitals del país que promovien situacions de canvi. A Catalunya, el 1972 s'havia produït el conflicte de l'Institut Mental de la Santa Creu de Barcelona, però el que no sabia era que des del 1973 la secretaria de la clandestina Coordinadora Psiquiàtrica la portaven els metges de guàrdia del seu hospital.

Després de la taxativa negativa del Dr. Pigem Serra a buscar un acord per sortir d'aquella situació, els metges de guàrdia vam preparar un informe de la situació de l'hospital, que va ser discutit i analitzat en les reunions del grup català de la Coordinadora Psiquiàtrica. L'informe es va elaborar d'una manera molt estricta i valorant que tot el que s'hi inclogués estigués ben contrastat. Els companys de la Coordinadora Psiquiàtrica ens van ajudar en l'organització de la presentació de l'informe a Barcelona. El 8 de febrer de 1974 vam presentar l'informe en una taula rodona que va tenir lloc al Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya. M'acompanyaven els psiquiatres Luis Isern i Luis Cabrero, de Barcelona. La taula rodona es titulava «L'assistència psiquiàtrica, un problema de tots». Es van distribuir 200 còpies de l'informe en un recinte ple de gom a gom i amb una representació de tota la premsa de Catalunya. L'endemà la premsa explicava la deteriorada situació de l'Hospital Psiquiàtric de Salt. Uns dies més tard, em van acomiadar.

El que havíem explicat era tan real i mostrava una realitat tan dura i injusta que el programa radiofònic de la Cadena Ser *Ustedes son formidables*, que presentava Alberto Oliveras, va fer diversos programes sobre Salt en què denunciava la situació i la resposta de la Diputació, amb el meu acomiadament,

>> Habitació del pavelló d'homes durant el canvi de llits.

Font: ARXIU DE L'INSTITUT D'ASSISTÈNCIA SANITÀRIA (LLUÍS SERRAT).

per haver donat publicitat a l'informe. Uns dies més tard la Diputació va canviar de rumb i va decidir assumir el problema: va retirar l'acomiadament i va contractar quatre psiquiatres, va plantejar convertir els metges de guàrdia en metges residents, va augmentar la plantilla de cuidadors, va proposar millorar el finançament de l'hospital... A poc a poc, es va iniciar una nova situació de canvi que va propiciar que el director mèdic fos substituït. Abans d'acabar aquell any, els psiquiatres van passar a ser sis; els metges residents també eren sis, es va contractar una psicòloga i es va fomentar la protecció dels drets dels pacients suprimint els càstigs i les cel·les d'aïllament.

En aquella nova època, l'hospital va començar a tenir un ambient terapèutic, i els metges residents vam veure com es va iniciar la docència, que es va veure reforçada quan el Dr. Obiols, catedràtic de psiquiatria de Barcelona,

va decidir oferir als metges residents dels hospitals psiquiàtrics de Catalunya una formació reglada al seu departament de la universitat, cada divendres. Els hospitals van acceptar l'oferta de bon grat. Cada divendres els metges residents ens vèiem al curs i anàvem formant un grup d'interessos. A l'estiu del 1975 es va convocar una vaga general dels metges interns residents (MIR) de tot el país per defensar que els MIR tinguessin un contracte laboral, i no una beca. Després de la vaga es va reconèixer aquest dret al contracte laboral, si bé alguns hospitals van acomiadar els qui havien participat a la vaga. La Diputació Provincial de Girona va decidir eliminar l'estament de metges residents. A dos metges els va oferir passar a ser psiquiatres i als altres quatre els va acomiadar. En acabar aquell estiu vam recollir les nostres coses i va començar la diàspora, cadascú a la recerca d'una nova destinació.